
1

LEGALITATEA INCRIMINĂRII ȘI A SANCTIUNILOR PENALE

I. COMENTARIU INTRODUCATIV

Fiecare stat își configurează un sistem de valori și relații sociale protejate juridic (de pildă, viața, integritatea corporală, patrimoniul etc.), legea fiind, așa cum arăta Aristotel, o formă a ordinii sociale.

Legiuitorul (Parlamentul, sau cel delegat – Guvernul) are obligația pozitivă de a identifica cele mai grave încălcări ale valorilor protejate juridic și de a le stipula în legea penală împreună cu sancțiunile aplicabile, în funcție de politica penală a statului.

Uneori, obligația de incriminare rezultă din jurisprudența CtEDO (de pildă, în materia încălcărilor dreptului la viață ori a sclaviei) sau din actele obligatorii emise de instituțiile UE (de pildă, cele care decurg din directive) ori din importanța valorii sociale protejate constituțional.

Indiferent cât de gravă este încălcarea unor valori sociale din perspectiva victimei ori a societății, în absența unei norme de incriminare stipulate în lege, nu este posibilă sancționarea autorului încălcării, putându-se crea premisele formulării unei propuneri legislative care să conducă la incriminarea în viitor a acestor fapte.

În scopul asigurării cunoașterii faptelor sancționate drept infracțiuni, legile sau ordonanțele de urgență sunt publicate în Monitorul Oficial al României.

Pentru a fi respectate, legile trebuie să fie cât mai clare posibil. Astfel, *C. Beccaria* afirma: „Vreți să preveniți infracțiunile? Faceți ca legile să fie clare, simple și toată forța națiunii să fie concentrată pentru a le apăra”. Deopotrivă, legile trebuie să respecte exigențele constituționale, în acest sens Curtea Constituțională

arătând că: „dispozițiile constituționale nu au un caracter declarativ, ci constituie norme constituționale obligatorii pentru Parlament, care are îndatorirea de a legifera instituirea unor mecanisme corespunzătoare de asigurare reală a independenței judecătorilor, fără de care nu se poate concepe existența statului de drept, prevăzută prin art. 1 alin. (3) din Constituție” (DCC nr. 20/2000).

Codul penal prevede *cu caracter exemplificativ* principiile generale ale dreptului penal; astfel, dispozițiile art. 1 și 2 C.pen. pot fi completate și cu alte reguli fundamentale ale dreptului penal cum ar fi *egalitatea* persoanelor (aflate în situații identice sau similare) în fața legii penale (art. 16 din Constituție), *principiul răspunderii penale subiective* (*nulla poena sine culpa*, care exclude ipoteze de răspundere penală obiectivă), *caracterul personal* al răspunderii penale (nefiind posibilă răspunderea penală pentru fapta altuia) sau *principiul proporționalității* [art. 53 alin. (2) din Constituție sau art. 74 C.pen.; pentru o analiză detaliată a principiului proporționalității a se vedea *T. Papuc*, Principiul Proporționalității, Ed. Solomon, București, 2019).

Principiile legalității incriminării și a legalității sancțiunilor penale reprezintă principii generale și explicite ale dreptului penal. Alături de acestea din normele cuprinse în partea generală a Codului penal sau din jurisprudența CtEDO rezultă o serie de principii specifice, aplicabile sectorial unor anumite instituții (de pildă, principiul individualizării răspunderii penale); majoritatea acestora sunt principii implicite ale dreptului penal.

Respectarea principiilor dreptului penal *are caracter obligatoriu*. Acest caracter rezultă din *forța juridică supralegislativă* pe care legea le-o acordă principiilor prin raportare la izvoarele lor (de pildă, art. 7 CEDO sau art. 11 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, ori art. 15 din Pact).



CUVINTE CHEIE

Legea penală semnifică orice dispoziție cu caracter penal cuprinsă în legi organice ori în ordonanțe de urgență. În *DCC nr. 78/2014* s-a arătat că „prin lege penală se înțelege o normă de drept substanțial sau material cu un conținut normativ propriu-zis, adică o normă care stabilește conduite, fapte, acțiuni ale subiecților într-un raport juridic, în timp ce prin expresia referitoare la dreptul procesual ori procedural se exprimă categoria normelor juridice care cuprind în conținutul lor proceduri, modalități sau mijloace prin care se aplică normele dreptului substanțial”.

Legalitatea incriminării reprezintă principiu fundamental al dreptului penal, cu valoare constituțională, potrivit căruia infracțiunile trebuie prevăzute în mod clar, precis și previzibil de lege (art. 1 C.pen.).

Legalitatea pedepsei constituie principiu fundamental al dreptului penal, cu valoare constituțională, potrivit căruia pedepsele și măsurile ce pot fi luate împotriva persoanelor care săvârșesc infracțiuni trebuie să fie prevăzute în mod clar, precis și previzibil de lege (art. 2 C.pen.).

Legalitatea procesului penal este principiu fundamental al procesului penal, potrivit căruia desfășurarea întregului proces penal (și a altor proceduri penale), are loc potrivit dispozițiilor prevăzute de lege (art. 2 C.proc.pen., *nullum iudicium sine lege*).

Legislația reprezintă ansamblul actelor normative în vigoare.

Politica penală semnifică ansamblul obiectivelor pe care statul le urmărește în lupta contra fenomenului criminal și a mijloacelor preventive sau represive pe care le aplică în acest scop (de exemplu, sancțiunile penale); reprezintă răspunsul statului la criminalitate.

Această cauză justificativă, care a fost reținută relativ rar în practica instanțelor, se bucură de o lungă și interesantă istorie.

Astfel, în dreptul roman se considera că *necessitas non habet legem*, răspunderea penală neputând fi angajată.

Având în vedere acest concept, în Grecia Antică scepticul *Carneades*, în cadrul dezbaterilor etice purtate, a propus un test care solicita să se determine dacă se poate reține răspunderea penală a unei persoane, care, în scopul de a-și salva viața în contextul unui naufragiu, îl împinge pe un conafragiat de pe scândura pe care plutea și care nu putea susține decât o singură persoană, producându-i astfel decesul prin înec (*Scândura lui Carneades*).

Acest exercițiu teoretic a căpătat forme concrete în cazul unor accidente navale celebre petrecute în secolul al XIX-lea, în urma cărora naufragații au comis acte de canibalism pentru a supraviețui.

Astfel, în urma naufragiului fregatei *Meduza* (1816) pe o plută care avea dimensiunile de 8 metri lățime și 15 metri lungime s-au aflat inițial 147 de persoane [oficiali și ofițeri ai „diviziei însărcinate cu colonizarea Senegalului” (înarmați), aflați în centrul plutei, precum și soldați și personal administrativ care nu dețineau arme, plasați pe margine]. Pentru a evita scufundarea plutei, unii dintre aceștia au fost aruncați în ape încă din prima zi, iar ceilalți au realizat începând cu ziua a doua acte de canibalism, la finalul celor 13 zile de naufragiu supraviețuind doar 15 persoane. Drama naufragaților a fost reprezentată de către pictorul francez Théodore Géricault în tabloul *Pluta Meduzei (Muzeul Luvru)* într-o trecere de la realismul crud la simbolismul romantic.

În anul 1837, Edgar Allan Poe descrie în *Aventurile lui Arthur Gordon Pym* o scenă în care naufragații vasului *Grampus* trag la sorți care dintre ei urmează a fi sacrificat pentru supraviețuirea celorlalți.

În cazul naufragiului navei *Mignonette* (1884), doi dintre naufragați au decis să îl ucidă pe al treilea (care nu se afla într-o stare fizică foarte bună după ce băuse apă de mare) pentru a se hrăni și supraviețui astfel. Această crimă a făcut obiectul judecății într-o cauză celebră aflată pe rolul instanțelor britanice (*R vs. Dudley și Stephens, 1884*), în care cei doi marinari au fost condamnați la pedeapsa cu moartea pentru crima comisă, pedeapsă care a fost comutată a doua zi în pedeapsa de 6 luni închisoare. Soluția a fost expresia faptului că în dreptul englez nu exista o reglementare a stării de necesitate, iar în evaluarea sa judecătorul a considerat că împrejurările în care a fost comisă fapta și modul în care a fost aleasă victima nu constituie o justificare legală a omorului.



NU FI TENTAT SĂ CONSIDERI CĂ (...)

- (...) **1.** ori de câte ori este încălcată o normă de conviețuire socială sau vreo regulă ori cutumă sau vreo obligație se va reține comiterea unei infracțiuni, **deoarece** norma de incriminare trebuie să fie prevăzută explicit de o lege previzibilă și accesibilă. Deopotrivă, se impune a fi avut în vedere și principiul minimei intervenții a dreptului penal, care așa cum s-a arătat în doctrină (*F. Streteanu, D. Nițu, Drept penal, Partea generală, vol. I, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 63*) „implică o restrângere, pe cât posibil, a recurgerii la mijloacele penale de protecție a valorilor sociale, atunci când imperativul apărării acestor valori poate fi realizat prin mijloace aparținând altor ramuri de drept (civil, contravențional, disciplinar)”.
- (...) **2.** existența unei neclarități în lege permite organelor de urmărire penală să o interpreteze în defavoarea acuzatului, **deoarece** pentru respectarea adecvată a principiului legalității incriminării este necesar ca orice neclaritate a legii să fie interpretată în favoarea acuzatului, iar nu în defavoarea sa, la fel cum orice dubiu în formarea convingerii judecătorului profită acuzatului.
- (...) **3.** în aplicarea principiului legalității instanța de apel trebuie să înlăture întotdeauna nelegalitatea constatată în aplicarea pedepsei, **deoarece** instanța de control judiciar este ținută de respectarea principiului neagravării situației în propria cale de atac (*non reformatio in peius*), fiind posibil astfel ca o pedeapsă nelegal aplicată de prima instanță să fie menținută de instanța de apel, atunci când calea de atac a fost exercitată numai de inculpat sau de partea responsabilă civilmente.



SUBIECTE RECAPITULATIVE

1. Se poate reține legitima apărare atunci când interesul protejat este de natură patrimonială, apărarea fiind realizată în condițiile în care atacul era îndreptat împotriva bunurilor făptuitorului?
2. Este posibilă reținerea în concurs a legitimei apărări cu starea de necesitate în condițiile în care actele de agresiune reciproce realizate de două persoane au loc în același context spațio-temporal?
3. Menționați ipotezele în care, în cazul infracțiunilor contra patrimoniului, consimțământul persoanei vătămate valabil exprimat nu conduce la reținerea unei cauze justificative, ci înlătură tipicitatea obiectivă a faptei.
4. Este posibilă reținerea unei stări de necesitate putative care să înlătore antijuridicitatea faptei prevăzute de legea penală?
5. Poate fi reținută starea de necesitate în cazul în care un doctor decide să întrerupă cursul sarcinii unei minore în vârstă de 13 ani, care fusese victima unui viol?
6. În ipoteza în care mai multe persoane sunt titularii valorii protejate, este obligatorie întrunirea unanimității manifestărilor acestora de voință pentru a se reține incidența art. 22 C.pen.?
7. Se poate reține eroarea de fapt în concurs cu consimțământul victimei pentru a înlătura caracterul penal al faptei?
8. Prezentați câte un exemplu în care se poate reține starea de necesitate, constrângerea fizică și cazul fortuit atunci când cauzele care înlătură caracterul penal al faptei sunt generate de acțiunea unui animal.
9. Există vreo cauză justificativă care înlătură răspunderea civilă?

PLAN DE RĂSPUNS

<p>1. Identificarea situațiilor de fapt care sunt relevante pentru formularea unui răspuns</p>	<p>a. victimă minoră care nu își exprimă acordul la actele de penetrare sexuală;</p> <p>b. pătrunderea fără drept pe timp de noapte de trei persoane împreună în domiciliul persoanei vătămate;</p> <p>c. întreținerea în aceeași împrejurare prin constrângere de către X și Y de multiple acte de penetrare sexuală cu persoana vătămată;</p> <p>d. determinarea prin amenințare și violență de către Y a lui Z să întrețină acte sexuale cu persoana vătămată constrânsă și să o atingă în zonele intime. Comiterea de acte de penetrare sexuală de către Y împreună cu Z;</p> <p>e. lipsa vreunei restrângeri a libertății persoanei după momentul consumării violului.</p>
<p>2. Determinarea infracțiunii/instituției/ilor de drept incidente</p>	<p>a. viol în varianta agravată (asupra unui minor și de două sau mai multe persoane împreună) – art. 218 alin. (1) și (3) lit. c) și f) C.pen., precum și violarea de domiciliu în varianta agravată (în timpul nopții) – art. 224 alin. (1) și (2) C.pen.;</p> <p>b. circumstanța agravantă legală prevăzută de art. 77 lit. a) C.pen. în cazul violării de domiciliu; neaplicarea acestei circumstanțe și în cazul violului;</p> <p>c. acțiunea lui Z sub imperiul constrângerii fizice – art. 24 C.pen.;</p> <p>d. participația improprie a lui Y la faptele lui Z (art. 52 C.pen.);</p> <p>e. condițiile de aplicare a tratamentului sancționator (art. 80 C.pen., art. 83 C.pen., art. 91 C.pen.).</p>
<p>3. Aplicarea legii situațiilor de fapt identificate</p>	<p>a. X, Y și Z au întreținut raporturi sexuale și acte sexuale prin constrângere cu persoana vătămată. Coautorat la fapta tipică și antijuridică de viol prevăzută de art. 218 alin. (1) și (3) lit. c) și f) C.pen.;</p> <p>b. nu există niciun caz de înlăturare a imputabilității faptei pentru X și Y. Fapta acestora constituie infracțiunea de viol;</p> <p>c. X și Y comit violul în condițiile unității naturale colective de infracțiune, fiind realizată în aceleași împrejurări spațio-temporale o singură acțiune infracțională și mai multe acte de executare; întreruperile intervenite în intervalul de timp în care a fost săvârșită fapta sunt întreruperi firești, raporturile și actele sexuale fiind săvârșite în cadrul unui proces execuțional unic;</p>

e. X, Y și Z au comis în coautorat infracțiunea de violare de domiciliu în timpul nopții, iar răspunderea penală este agravată și de acțiunea concomitentă a acestora – art. 224 alin. (1) și (2) C.pen. cu aplicarea art. 77 lit. a) C.pen.

4. Concluzii

a. X și Y vor fi condamnați pentru comiterea în concurs real a infracțiunilor de viol și violarea de domiciliu, prevăzute de art. 218 alin. (1) și (3) lit. c) și f) C.pen. și art. 224 alin. (1) și (2) C.pen. cu aplicarea art. 77 lit. a) C.pen. Soluția de condamnare se impune față de limitele de pedeapsă prevăzute de lege pentru infracțiunea de viol și de necesitatea asigurării unui tratament sancționator unitar al pluralității din infracțiuni. În funcție de procedura de judecată urmată și de reținerea unor cauze de atenuare, având în vedere și quantumul pedepsei rezultante aplicate, nu este exclusă posibilitatea suspendării sub supraveghere a executării pedepsei.

b. Z va fi achitat în temeiul art. 16 alin. (1) lit. d) teza a II-a C.proc.pen. ca urmare a reținerii unei cauze de neimputabilitate în privința acuzației de viol. În ceea ce privește acuzația de violare de domiciliu, instanța poate opta între renunțarea la aplicarea pedepsei, amânarea aplicării pedepsei, suspendarea sub supraveghere și condamnarea cu executare în regim de detenție în funcție de modalitatea de evaluare a criteriilor prevăzute de art. 74 C.pen.